

Гражина Шват-Гълъбова
Институт за славистика ПАН
gszwat@ispan.waw.pl
<https://orcid.org/0000-0003-3930-2084>

Евелина Джевиецка, Юбилейно и модерно. Кирило-Методиевският разказ през социализма в България (Кирило-Методиевски студии, кн. 29, 2020)

Grażyna Szwat-Gyłybowa
Instytut Slawistyki PAN

Ewelina Drzewiecka. Jubilee and Modern (The Cyrillo-Methodian Narrative during Socialism in Bulgaria, No 29, 2020)

Abstract

The review concerns the book by Ewelina Drzewiecka entitled *Юбилейно и модерно. Кирило-Методиевският разказ през социализма в България* (2020), which is an attempt to create the typology of the narratives about the Solun Brothers and their followers in Bulgarian scientific, Orthodox church, pseudo-scientific and journalistic writing of the socialist era, that is in texts that were created under conditions of a disturbed communicative situation, strong ideological pressure and (self-)censorship. The review not only discusses the book, but also contains comments on the Author's research approach (based on the achievements of postsecular thought) and cognitive benefits that result from it.

Keywords: Cyril and Methodius; paleo-Slavistics; socialism; postsecularism; modernity

Книгата на Евелина Джевиецка *Юбилейно и модерно. Кирило-Методиевският разказ през социализма в България* (2020) е посветена на анализа и размисъла върху различните форми на функционализация

на разказа за Кирил и Методий и техните ученици в научната, църковната, публицистичната и псевдонаучната литература през епохата на социализма в България, т.е. в условията на тоталитарен режим и прилаганите от него идеологически употреби на обществената памет. В книгата се повдига един проблем, който досега не е бил предмет на комплексно проучване. Авторката съчетава културологичния и историческо-историографския прочит на избраните текстове с подход, характерен за историята на идеите, за антропологията на институциите (по Мери Дъглас) и постсекуларната мисъл. Книгата е старателно структурирана – тя се състои от увод, четири глави и заключение. Съдържа дял с илюстрации, библиография и резюме на английски език. Заглавията на отделните части са семантично натоварени, те са своеобразни метонимии, препращащи към основните аксиологически доминанти на „комунистическия разказ“ като форма на диалог с модерността изобщо.

В Увода авторката характеризира своите извори (юбилейните сборници посветени на св. Кирил и Методий и на техните ученици-наследници), прави сбит анализ на съществуващата българска и чуждестранна литература върху предмета и обяснява своя методологически подход. От голямата палитра научни концепти, които актуализира, тя избира като най-обща методологична рамка херменевтиката на П. Рикьор и представя неговото разбиране за *разказ* като интелектуално надежно за наративистичната перспектива. Във фокуса на изследването си Джевиецка поставя семантиката и контекстуалните конвенции на избрания тип исторически разказ, интерпретиран в широкия контекст на българската модерност. По този начин тя проблематизира българската историческа наука и политическите/обществените употреби на историята, засвидетелствани както в историографските, така и в литературните трактовки. В своя подход тя използва класификацията на А. Мегил за четирите вида разкази (конкретен, доминантен, голям и метаразказ) и така оформя по-прецизни анализи на текстовете, които остават като документи на своето време, съдържащи идеологическите следи в професионалната биография на отделните автори и на цели научни колективи.

В първата глава, озаглавена „Културата на юбилея“, Джевиецка позиционира Кирило-Методиевските юбилейни сборници като текстове не толкова историографски, колкото церемониални (съгласно концепцията за културната памет на Я. и А. Асман), и в този смисъл, *формативни* за българската национална идентичност по комунистическото време. Тя защитава тезата, че тази перспектива е ползотворна при интерпретирането на феномена „традиционно“, схващан като сфера на „манипулация на паметта“, а по времето на социализма в България

– като елемент от организирана възпоменателна празничност, целяща автолегитимация на символната власт и символен контрол върху обществото. Джевиецка изпозува тези концепти на най-новата история на историографията (Sygkelos, Górný), които подпомагат разкриването на стратегиите на тоталитарното насилие, на типичната за онова време „колонизация на миналото“ или „манипулация на паметта“, но същевременно се дистанцира от тях. Тази изследователска нагласа тя смята за полезна, но донякъде и за подвеждаща, тъй като според нея тя е обременена с „твърде гореща“ памет за тоталитарния режим. Джевиецка предлага да се излезе от този епистемологичен капан чрез прилагане на споменатата вече тук концепция на Асман за културната памет, която е резултат от „институционализираната мнемотехника“ и се проявява в „церемониална и неделнична комуникация“. Авторката показва социалистическия „юбилей“ като посредник в процеса на политическа ревизия на заварения исторически разказ, но същевременно и като най-ярък израз на публична показност. В този процес на предаване на значението главна роля изпълняват елитите, свързани с широко схващания феномен на *властта*. Същевременно авторката се отказва да прави преоценки на аксиологичните позиции на българските историци и филолози, на техните компромиси в сферата на кирилometодиевистиката. Тя запазва позицията си на обективен изследовател. Нейният анализ не е насочен към индивидуалните научни биографии, а към *общите закономерности*, към деконструкцията на определени модели на *семиотизиране и актуализиране* на Кирило-Методиевския разказ.

Във втората глава – „Просветителят“ – Джевиецка анализира господстващия в условията на НРБ юбилеен разказ за Константин-Кирил Философ. Интерпретациите на цитирания богат изворов материал ѝ позволяват да идентифицира три различаващи се (като риторика и идеологическа целенасоченост) микропериода: 50-те, 60-те и 70–80-те години на ХХ в., които тя съчетава с характерни за тях водещи категории, съответно: революция, просвета, култура. Според авторката точно те отразяват и главната насока на политическата пропаганда на режима и ценностните избори на контролираната от него наука. Джевиецка защитава тезата, че независимо от силното идеологическо семиотизиране на миналото (повлияно от историческия материализъм, идеите на интернационализма, славянското единство и т.н.), съществува една видима приемственост по отношение на възрожденския и междувоенния период. Макар че българоцентричното тълкуване на идеята за просвещението/просветителството веднъж бива коригирано в посока на прогреса, друг път – на „славянското единство“, трети път – на „общочовешкия хуманизъм“, континуитетът на културната

памет не е прекъсван, а постоянно варира между церемониалното „припомняне и забравяне“. „Фундирацията“ разказ за св. Кирил (като метонимия на български народ и мястото му в света) се основава, от една страна, върху универсалната в Западния свят представа за високото значение на писмената култура, а, от друга, върху схващанията (имагинерни или научно доказани) за световния мащаб на цивилизационния принос на Философа.

В третата глава – „Изпълнителят“ – авторката търси идеологическите и културните предпоставки за факта, че в юбилейните сборници Методий е представян като изпълнител на цивилизационната мисия на Кирил – като мощна, но втора по ранг фигура („отец“, „патриарх, „пророк“, „апостол“, „мъченик“). Според нея това маргинализиране на Методий само донякъде е резултат от българоцентричния подбор на историческия материал от страна на авторите (например изместването на Моравската мисия на втори план). Джевиецка успява да открие по-дълбоки корени на това симптоматично за епохата явление – тя доказва, че доколкото в първите години след Втората световна война фигурата на Методий (като противопоставящ се на немското духовенство администратор на славяноезичната църква) е била натоварвана с пропаганден „антифашистки“ потенциал, то от 50-те години насам личността на Методий (книжовник, граматик, учител и наставник, преводач, поет и музикант, администратор, политик, дипломат) е редуцирана до ролята на културен герой; това не се променя даже когато през 70-те и 80-те години пропагандата охотно ревитализира исторически личности, които отговарят на критериите за „хармонично развита личност“. Анализирайки юбилейните сборници през призмата на историческата семантика на Козелек, авторката показва не само все по-голямата хомогенизация на езика на самите автори (учени, публицисти, църковници) и на техния хоризонт на очаквания, но също така позволява да се открият процесите на самото *конструиране на значението*. Въз основа на изворовия материал Джевиецка проследява метаморфозите на такива типични за модерността понятия като „просвета“, „прогрес“, „народ“, „демократия“. Те постепенно стават неконкретни, *асоциативни* и заради това гъвкави в ръцете на идеолозите. Интересен и важен извод, който прави Джевиецка в този контекст, е свързан с мястото на Методий в българския соц-имагинариум. Тя доказва, че причите за неговото подценяване са заложени първо в просвещенския антиклерикализъм, адаптиран за целите на комунистическия воинствен атеизъм. Доколкото Константин-Кирил като автономен гениален създател на азбуката се вмества в парадигмата на модернистичен/модерен културен герой-творец, фигурата на Методий, като архиепископ и преводач на Библията, в този смисъл не

е адаптативна.

Четвъртата глава – „Наследниците“ – е посветена на „българския разказ/сюжет“ за учениците на Кирил и Методий, намерили убежище в България. Авторката защитава тук тезата, че тяхното просветителско дело е третирано в анализирания от нея текстове като свръхвремево и съответстващо на очаквания на всеки (есенциалистически разбран) българин, което намира отражение например във видимото сливане на времевите пластовете на средновековния Златен век и комунистическия Златен век. Джевиецка изследва две свързани с това явление понятия – „комунистическия национализъм“ и „секуляризирането“, като към анализа прилага постсекуларната перспектива и концепцията за социалната институция на М. Дъглас (Дъглас 2004). В резултат тя показва как в условията на анализирания период съзвучието на културни, научни, политически, религиозни *мислещи колективи* се явява като ефект от сполучливото внедряване на марксистките представи за обществената роля на интелигенцията, които се оказват движещи сили във вътрешния живот на търсещите своето утвърждаване институции.

В Заключението, което смятам за възлова част на книгата, Джевиецка формулира изключително важни за по-нататъшните изследвания изводи за корелациите между секуларизацията и религиозната традиция като дискурсивни концепти на българската модерност. Тя се стреми да освободи тази сфера на размисъл от твърдата бинарност на културните предубеждения. Според нея в българския случай „Кирило-Методиевският разказ“ маркира историсофските, културологичните и терминологичните проблеми на модерността. В научния дискурс той свидетелства както за последствията от трансфера на предмодерните понятия, така и за прилагането на „западния“ речник към „източния“ контекст, и по този начин показва опасностите на различни видове редукционизми. Същевременно, благодарение на своята многопластова структура и семантичен потенциал, той позволява да се открият сложните взаимовръзки между позициите на българските (свързани с различни „светски“ и „религиозни“ институции) интелектуалци и по такъв начин да се избегне натрапчивата перспектива на тоталитарното насилие и политическия конформизъм.

Бих искала да обобщя, че книгата е един новаторски и задълбочен труд. Това е изследване, което дава важен принос в историята на българската хуманитаристика, третирана като процес на формиране на значения. Трудът на Джевиецка е оригинално интердисциплинарно проучване, което може да бъде полезно на широк кръг специалисти.